

יד
מהר"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

של מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
וירא
מרחשון ה'תשע"ג ב'שכ"ד
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

נושאי השיעור:

איסור אכילה סמוך לזמן תפילת המנחה, ביאור הנכתב בשע"ה בעניין מנהג העולם להקל בכך. יסוד בעניין שינויי מנהגים בעדת תימן, ואסמכתא לכך מתשובת חכמי תימן.

הגהות מהרי"ץ זיע"א על ספר שבט מוסר, יישוב לשאלה מדוע לא התייחס בספריו לעניין אמירת "התכבדו מכובדים" בכניסה לבית הכסא.

האם השם "אסנת" הוא שם ראוי לאשה.

השלמה בעניין שאלת טל ומטר קודם ז' מרחשון, יישוב טענות מחבר ספר "עולה מן המדבר" שהגיב בכתב לדברים שנאמרו מפי מרן שליט"א בשיעור שעבר בעניין זה. השקפה נכונה על טהרת מדותיהם של חז"ל.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור – 308

ניתן להקדיש כל שיעור

להצלחה, לרפואה, או לעילוי נשמת

פרטים בטלפון: 050-4140741

**והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים,
ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכי"ר.**

איסור אכילה סמוך לזמן תפילת המנחה, ביאור הנכתב בשע"ה בעניין מנהג העולם להקל בכך. יסוד בעניין שינויי מנהגים בעדת תימן, ואסמכתא לכך מתשובת חכמי תימן.

המשנה במסכת שבת ודף ט' ע"ב אומרת, לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין. ואם התחילו, אין מפסיקין. דהיינו, אסור להסתפר סמוך לתפילת מנחה עד שיתפלל, או להתרחץ, או מעבד עורות הנכנס לבית מלאכתו, וכן אסור לאכול, וכן לא ישבו הדיינים בדין, לפני תפילת המנחה. שואלת הגמ', אמאי לא ישב? גזירה שמא ישבר הזוג. דהיינו, המספריים של הספר עלולים להישבר, יהיה עיכוב באמצע התספורת, ובינתיים לא נעים להיות חצי מסופר, א"כ הוא יתעכב ויפסיד תפילת מנחה. ולמרחץ, אמאי לא? גזירה שמא יתעלף. מחוס המרחץ. ולבורסקי, אמאי לא? דילמא חזי פסידא בזביניה, ומטריד. יראה שעבודתו לא הצליחה, התקלקלו העורות, וא"כ הוא יהיה טרוד על ההפסד ולא תהיה לו אפשרות להתפלל. ולא לאכול בסעודה קטנה. לכתחלה אמאי לא? דילמא אתי לאימשוכי. מתוך שאכל, עלול להמשיך את סעודתו, ולא ישים לב שהגיע זמן התפילה. ולא לדין בגמר הדין. לכתחלה אמאי לא? דילמא חזי טעמא וסתר דינא.

כך נפסק להלכה ברמב"ם ובשו"ע. וז"ל מרן בהלכות תפילת המנחה [סימן רל"ב סעיף ב'], לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה, עד שיתפלל. ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי, ולא לדון, ולא לאכול אפי' סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה. ואם התחיל באחת מכל אלו, אינו מפסיק, אע"פ שהתחיל באיסור.

הרי ידוע, שיש מנחה גדולה, ויש מנחה קטנה. מנחה גדולה, זמנה משש שעות ומחצה. מנחה גדולה, מתשע שעות ומחצה. היום, הוא שתיים עשרה שעות זמניות, א"כ שעתיים ומחצה קודם הלילה, נקרא זמן מנחה קטנה. זהו עיקר זמן תפילת מנחה לכתחילה, עפ"י הרמב"ם והשו"ע.

מנחה גדולה, היא בדיעבד, וזמנה משש שעות ומחצה. עפ"י הרמב"ם והשו"ע, אפשר להתפלל מנחה גדולה רק בשעת הדוחק. דהיינו, אם אדם צריך לצאת לדרך, או שישנן סיבות אחרות, הוא יכול להתפלל מנחה גדולה. היום בישיבות ובכוללים בקביעות עושים כך, אז או שהדבר בא מהאשכנזים עפ"י דעת הגר"א הסובר כהרא"ש והטור שזמן מנחה גדולה הוא לכתחילה ובדוקא. אבל אפילו לדידן, כנראה כיון שסדרי הלימוד מחולקים באופן שזמן תפילת מנחה קטנה יוצא באמצע הלימוד, א"כ הדבר יפסיד את רציפות הלימוד, לכן מחשיבים את זמן מנחה גדולה לכתחילה. אבל כשאין סיבות כאלו, אם אפשר צריך לסדר שהתפילה תהיה מתשע שעות ומחצה, שזה זמן מנחה קטנה.

אבל, זמן מנחה קטנה מתחלק לשניים. אמרנו ששעתיים וחצי זה הזמן לכתחילה, אבל יש זמן שנקרא פלג המנחה. דהיינו, חצי מנחה קטנה. שזה שעה ורביע לפני הלילה. זהו הזמן הקרוב יותר ללילה. לכן לכתחילה, זמן מנחה קטנה הוא בשעה ורביע הראשונות. וכך אכן היו נוהגים לפני כמה וכמה דורות. אבל בדורות האחרונים, נהגו להסמיך את מנחה קטנה סמוך ללילה, והלוואי שיהיה עוד לפני שקיעת החמה, כי הרבה פעמים מתפללים אחרי שקיעת החמה. א"כ סומכים על דעות הסוברים, שזמן זה הוא ג"כ לכתחילה, אפילו בשעה ורביע האחרונות.

הבאתי בס"ד את תמצית הדברים בשלחן ערוך המקוצר [סימן נ' סעיף ב'], עיקר זמנה הוא מתשע שעות ומחצה ולמעלה, והיא נקראת מנחה קטנה. ובשעת הדחוק, כגון שהוא צריך לצאת לדרך (או שהוא צריך לאכול, ועיין לקמן סעיף ג') יכול להתפלל מיד לאחר שש שעות ומחצה, והיא נקראת מנחה גדולה. והמשך זמנה הוא לכתחילה עד שעה ורביע קודם הלילה ולא יותר, וזה נקרא פלג המנחה, כי משעת מנחה קטנה עד הלילה הוא שתי שעות ומחצה, והחצי מזה היא שעה ורביע. ובדיעבד או בשעת הדוחק, יכול להתפלל עד שקיעת החמה,

דעות המקלים בזה וכותב, ונהגו להקל כשתי הסברות. דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה, ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה. ואפשר הטעם, משום שעכשיו קורין לבית הכנסת, השמש קורא לבית הכנסת, לא חיישינו דלמא יפשע ולא יתפלל. כך הוא מביא בשם ספר האגודה פ"ק דשבת.

דהיינו, כנראה הטעם שמקילים, כיון שבעת השמש קורא לבית הכנסת, יש משהו שמזכיר להם את התפילה ואין חשש שישכחו. גם אם אדם יכנס למלאכה ויהיה עסוק וטרוד, יסתפר או שישבו לדין, ואפילו אם הוא סועד, אין חשש שיימשך בסעודתו, כי יש דבר המזכיר לו. על סברא זו סמכו גם בקהילותינו, וכך הבאתי כאן בשע"ה. אבל למעשה הרמ"א לא כותב את הסברא שאמרנו, שהיום יש זמן קבוע לתפילה. את סיבה זו כותב בעל כף החיים בס"ק י"ד, יש זמן קבוע לתפילת המנחה להלוך לבית הכנסת.

למעשה יוצא, שמנהג זה שלנו, הוא אחד מהדברים הבודדים שנהגנו לא כדעת הרמב"ם, ולא כהשו"ע, ולא כהשת"ז, ולא כדעת מהרי"ץ. בעל שת"ז משמיט את הגהת הרמ"א, א"כ מי שלומד שו"ע עם שת"ז מבין שהדבר אסור. וגם מהרי"ץ כותב במפורש שאסור, בלי שום חילוקים. הוא אפילו קצת מחמיר יותר בכמה דברים שיש פוסקים שהקילו בהם. מהרי"ץ כותב כך ועץ חיים דף פ"ה ע"ב, לא יתחיל בשום מלאכה, או עסק, או אכילה, סמוך למנחה. דהיינו חצי שעה קודם. מהרי"ץ לא פירט תספורת או מרחץ, אלא כתב 'שום מלאכה', כל מלאכה אסור לעשות. כי ישנם האומרים שתלוי איזו מלאכה, ישנן מלאכות שלא כ"כ נמשכים אחריהם, כגון תפירה וכתיבה, רגילים להפסיק בהם באמצע. אבל ממהרי"ץ משמע, שהוא אוחו כדעת מהרי"ז ועוד, והוא מחמיר. אבל אנו בדורות שלנו, נוהגים להקל. אי אפשר להכחיש את המציאות שאבותינו סיפרו לנו. ואכן כך העליתי בשע"ה, שנהגו כדעת המקילים. אפילו

ואפילו עד צאת הכוכבים. לכאורה כך צריכה להיות ההלכה. וכן נוהגין האידנא בדרך-כלל להתפלל מנחה וערבית סמוכות זו לזו. דהיינו, מפני דוחק הציבור, קשה לאספם שיבואו להתפלל פעמיים. אכן בתכאליל הראשונות כתוב, 'מתפללים מנחה ונפטרין'. לא היו עושים תפילת מנחה וערבית סמוכות. אבל כיון שהיה הדבר קשה, יש טורח ציבור, נחלשו הדורות או מחמת הטרדות, נהגו להסמיכם יחד. כבר בזמנו של מהרי"ץ היה כך, הוא כותב ועץ חיים ח"א דף ח"פ ע"ב] והאידנא נוהגים להתפלל מנחה ומעריב סמוכים זה לזה. דהיינו, שבדורות לפני כן, לא נהגו כך. הם עשו יותר לכתחילה. נמשיך לקרוא בשע"ה, מה גם שיש סוברים, שצריך להתפלל מנחה דוקא סמוך לשקיעת החמה. א"כ, הם צירפו גם את הדעה הזאת והקילו.

מה לגבי העניין של סעודה סמוך לתפילת המנחה? לפי דעת הרמב"ם והשו"ע אסור לאכול, ומחמירים הם בדבר מאד. הבאתי זאת [שם] בסעיף ג', אסור להתחיל לאכול אפילו סעודה קטנה, סמוך למנחה גדולה. וסמוך, היינו חצי שעה קודם. מחצות היום שזה סוף שש שעות, כי חצי שעה אחרי כן כבר מתחיל זמן תפילת מנחה גדולה, ואסור להתחיל את הסעודה חצי שעה קודם. ואם אינו קובע עצמו לסעודה אלא שאוכל או שותה דרך עראי, פירות או תבשיל אפילו מחמשת מיני דגן, מותר. ובהמשך הסעיף, וכן אסור ליכנס להתרחץ או להסתפר אפילו סמוך למנחה גדולה, והוא הדין לכל מלאכה או עניינים שאפשר שימשך בהם או יטרידוהו. ובסוף הסעיף, אמנם מנהג העולם שאפילו סעודה קטנה עושים סמוך למנחה קטנה, מפני שסומכים שיש זמן קבוע לתפילה סמוך לערבית, ואין חוששים שמא יפשע ולא ילך להתפלל. א"כ למעשה מנהג העולם, אינו כדעת הרמב"ם והשו"ע. כך גם אצלנו, וגם אצל הספרדים. בעל כף החיים [ס"ק ל"ד] גם כותב כך, אפי' שלמעשה זה נגד דעת מרן, אבל נהגו להקל. סמכו על דעת הרמ"א, שמביא כמה

שזה נגד כל הפוסקים שאנו הולכים בעיקבותיהם. אכן הדבר קצת מפליא, אולם לא יכולתי להתעלם מכך, והבאתי את המנהג, אפילו שהוא נגד כולם.

כתבתי בס"ד בשו"ת עולת יצחק ח"ג, יהי רצון שיצ"ל בעז"ה בקרוב, ראיתי עתה להרחיב קצת הביאור וכו'. שמע מינה, שמקרוב נשתנה המנהג להקל בזה בקהילותינו. מה שאין כן בזמן מהרי"ץ והשת"ז. דהיינו, זהו אחד מהדברים, שהשתנה בהם המנהג. אפילו שבזמן השת"ז ומהרי"ץ המנהג היה להחמיר, אבל בדורות האחרונים נהגו להקל בזה. לאידך גיסא, אי אפשר להכחיש את המציאות שידענו ושראינו. ועל כרחנו צריך לומר, שהשתנה המנהג בקהילותינו אחרי זמנם של השת"ז ומהרי"ץ. הם היו לפני מאתים וחמשים שנה, ואחריהם השתנה המנהג.

כל זה, לכאורה בגדר תורה שבעל פה. אבל בסייעתא דשמיא, מצאתי קובץ שאלות ותשובות של חכמי תימן מלפני כשמונים שנה, בעניינים שונים, ובכלל הדברים הם כבר עמדו על נושא זה וכתבו במפורש, שבזמנינו מקילים בכך. מדובר על תשובות של רבנים מתימן, מצנעא ועוד, רבנים מפורסמים חתמו על תשובה זאת. הם דנו בזה, היה משא ומתן בנושא, והם מזכירים תוך כדי הדברים, המנהג פשוט "עתה" בכל ערי תימן, להתפלל מנחה קטנה סמוך לשקיעת החמה בנחיצות גדולה, מרוב תלאות הזמן ודוחק הפרנסה. ואין מי שנוהגים להתפלל מנחה גדולה כלל. לא נראה ולא נשמע אצלנו מי שהתפלל מנחה גדולה, כי לדעת הרמב"ם והשו"ע זה רק בדיעבד. אבל בנ"ד הקילו, אפילו שהדבר הזה הוא ג"כ נגד הרמב"ם ומרן. והם ממשיכים וכותבים כך, קודם מנחה קטנה, אוכלים ושותים ועושים מלאכה. וסמכו על האחרונים שהקילו, מטעם שיש זמן קבוע לציבור להתפלל. על כן נהגו לאכול אז סעודת הצהרים, אפילו שכבר הגיע זמן המנחה.

באחת התשובות נכתב על מה שנוהגים עכשיו גם בעיר צנעא, שאין אוכלים סעודת הצהרים אלא כאשר כבר הגיע זמן מנחה גדולה וכו'. כי באמת מדינא דגמרא אסרו רבנן תספורת ומרחץ ובורסקי ולדון סמוך למנחה גדולה, ולאכול אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה וכו'. אמנם כבר נהגו להקל בכולן. וחזינן לרבנן קשישאי, הם כותבים שראו את הרבנים אפילו בדורות שלפניהם, שהם מסתפרים בערב שבת, ונכנסים למרחץ עד שיגיע זמן המנחה. וגם היו מתוועדים לדון, הכוונה בשאר ימות החול, אחרי סעודת הצהרים, עד סמוך לשקיעת החמה. דהיינו, דיינים שבאו לפנים דינים, בכל העניינים, כגון בדיני ממונות ואישות וכו', והם דנו. ואין פוצה פה. והנימוק לזאת. ראשית, הרי כל הסיבה שאסור להסתפר, שמא ישבר הזוג. א"כ, לפי המוחש אצלנו, אינו מצוי שתישבר המספרות. לא מצוי ולא שכיח דבר כזה. שמא יתעלף במרחץ? גם במרחץ אינו מצוי שיתעלף. ומימינו לא ראינו מי שהתעלף במרחץ. זולת פעם אחת נתעלף זקן אחד במרחץ, ונשאוהו לביתו ומת. אם מישוהו כבר התעלף, זה היה במצב מיוחד, שהוא כבר מת מזה. כנראה מפני שכבר היה זקן חולה וחלש. א"כ, זו לא ראייה. אבל לכאורה קשה, הרי זאת לא סיבה להתיר. אם רבנן תיקנו כך, חז"ל אסרו את הדבר, א"כ מה שייך לומר שזה לא מצוי? מנמק אחד מהרבנים וכותב כך, אע"פ שאמרו שאם בטל הטעם לא בטלה הגזירה, מכל מקום הא אשכחן במסכת ביצה דף ב: שאמרו, דבר שאינו מצוי לא גזרו ביה רבנן. גבי שחט תורנגולת ביום טוב ומצא בה ביצים גמורות, שמותר מטעם זה. גם כן מצינו לעניין ברכה מעין שבע בליל שבת קודש, שכתב מרן בסימן רס"ח [סעיף י'] שאין אומרים בבית חתנים ואבלים, דליכא טעם מפני המאחרים. הרי ברכה מעין שבע נתקנה מפני המאחרים, ולבית חתנים ואבלים המאחרים לא מגיעים, לכן לא אומרים. ולפי טעם זה, גם בבתי כנסיות שלנו, שהם בתוך העיר, ליכא ניזוקין.

הקורא לאנשים לבוא לבית הכנסת, א"כ זמן תפילת מנחה בביהכ"נ לא היה קבוע, כל אחד התפלל בשעה אחרת, אבל בזמנינו יש זמן קבוע לכל בתי הכנסת. כל אדם יודע מתי מתפללים. בזמנינו הדבר קיים בכל העדות ובכל הקהילות. אינני מדבר על הישיבות, שזמן זה הוא סדר לימוד, אלא על כל בתי הכנסת. לכולם ידוע שזמן תפילת מנחה הוא לפני שקיעת החמה, ולאחר מכן תפילת ערבית. וישנם אפילו לפעמים, גם אצל הספרדים, שמתפללים את שתי התפילות בתוך פלג המנחה, אפילו דסתר אינינו. דהיינו, מזמן פלג המנחה, שזה שעה ורביע לפני הלילה, מתפללים גם מנחה וגם ערבית. הרי לכאורה, מה נפשך, זמן זה הוא יום או לילה? אלא כותב הבן איש חי, כיון שזה טורח ציבור, לכן הקילו. גם ממהרי"ץ בחידושו על השו"ע נראה כן. יש למהרי"ץ הגהות על השו"ע, עדיין לא זכינו שיודפסו, אבל זכינו לראות זאת גם מדבריו נראה כך, והוא מדייק זאת מהרמב"ם, שבתוך זמן פלג המנחה אפשר להתפלל את שתייהם, אפילו שזה סותר, ולא רק ציבור אלא אפי' יחיד, כי זמן זה יכול להיחשב גם כיום וגם כלילה וע"י שעה סי' נ"ה ע"ז. כיון שהתפילה היא מדרבנן, אפשר להקל בזה. א"כ, כל בתי הכנסת פתוחים בזמנים אלו, בכל עיר ובכל שכונה, ממילא כל אדם יודע שלפני שהשמש שוקעת צריך ללכת להתפלל. הוא לא יפגע, אלא יזכור. לכן טוען ספר האגודה, שגזירת חז"ל אינה שייכת בזמן הזה. נכון שחז"ל גזרו, אבל הם גזרו לפי מציאות זמנם, אבל לפי מציאות זמנינו, אין מקום לגזירה זו. במלים אחרות, אם חז"ל היו היום, לא היו גוזרים זאת. כי מה תגזור? שמא ישכח? אף אחד לא ישכח. פוק חזי. כל אדם שיש לו יראת שמים, רק רואה שהשמש הולכת לשקוע, הוא ממהר לבית הכנסת. אפילו שהוא עסוק, אפילו שבאמצע עבודה, ליבו דוחפו ללכת להתפלל, וא"כ אינו מפסיד. הכי הרבה הוא יאחר, יתפלל אחרי שקיעת החמה, אבל לא יותר מזה.

אם כן, למה אנו אומרים זאת בביהכ"נ? משם מורינו ורבינו יחיא הלוי אמרו, שהיה אומר ברכה מעין שבע גם בבית חתנים ואבלים. וכן נוהגים בבית אלשיך. כניס בית שיך, נוהגים לומר גם בבית חתנים ואבלים. וכידוע שהיה להם מנהגים שונים קצת מן המקובל. לכן בנידון זה, במקום שאין מניין, אין לעשות שום דבר עד שיתפלל מנחה. אבל במקום שיש זמן קבוע לתפילת הציבור, נראה דתפילה עם הציבור עדיפא, יותר ממה שיקדים זה תפילתו לתפילת הציבור. א"כ סמכו על הדעה המקילה, כיון שיש זמן קבוע לתפילת הציבור.

ידידנו הרה"ג יונה ב"ר שמעון קלזאן שליט"א, עורר את השאלה הזאת בליל שבת, כאן בבית הכנסת וביהמ"ד פעולת צדיק, ואמרתי לו שבשעה הדברים מובאים בתמצית, אבל למעשה כבר לפני שבע שנים כתבתי את התשובה הזאת המיוסדת לשו"ת עולת יצחק ח"ג. עדיין לא הדפסתי אותה, עוד לא זכינו, השם ב"ה יזכנו. אבל מצאתי התשובות הללו שהיו בכת"י, חיזוק גדול למה שכתבתי בשעה. אני היגעתי לכך מכח המציאות, שחייבים להגיד כן, אבל אחרי כן מצאתי כי הם כבר כתבו זאת במפורש.

לכאורה, אפשר לדון על הסברא דלעיל. כי חושבני שהנימוק אינו מדוייק. דהיינו, הרי יש את גזירת חז"ל שמא ישבר הזוג. א"כ, איך אפשר לבוא בטענה שאצלנו זה לא מצוי? דבר כזה, אם הדבר מצוי או לא מצוי, היו צריכים לדון בזמן חז"ל. אם חז"ל גזרו על דבר שאינו מצוי, אכן צריכים לשאול, כי בד"כ במילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן. אבל אי אפשר לדון על זמנינו מכח טענה זו. צריכים לדעת על זמן חז"ל, האם הדבר היה מצוי או לא, אבל לאחר שחז"ל גזרו, מה זה יעזור שאצלנו זה לא מצוי?! לכאורה גזירת חז"ל צריכה לעמוד לעולם, גם אם הסיבה אינה קיימת.

בא ספר האגודה ואומר טענה, וזה נימוק שכן מתקבל על הדעת. בזמן חז"ל לא היה שמש

אבל ישנם סיבות אחרות שלא גילו לנו, ולכן היא נשארת קיימת. טעם זה ידוע ומפורסם. אבל, ראיתי חידוש בשם החזו"א, אינני יודע איפה זה כתוב, לפני שנים רבות ראיתי שמביאים זאת בשם החזו"א, הוא אמר הסבר, לפי הגמ' במסכת סנהדרין דף צ"ז ע"א. הרי ידוע שהעולם הוא ששת אלפים שנה. אלפיים שנה הראשונים, תוהו. אלפיים שנה, תורה. ואלפיים שנה, ימות המשיח. דהיינו, התורה שבכתב ניתנה בשנת בתמ"ח, וחז"ל היו בתוך האלפיים שנה של תורה. רובם בכל אופן. המשנה והגמרא, היו בתוך אלפיים שנות תורה. דהיינו, ביצירת הבריאה הקב"ה רצה, שהנהגת העולם תמיד תהיה לפי ההנהגה של אלפיים שנה תורה. זה מה שייקבע למשך כל הדורות, אפילו שהמציאות תשתנה. אולי טעם זה משתלב ומחזק את הטעם הראשון. בכל אופן, זו הסבר טוב לעניין זה. יכול להיות, חושבני שנוכל אולי להוסיף פה עוד קצת טעם לשבח. אם ניקח למשל את הטענה לגבי שאלת גשמים, שבזמנינו אין את עניין עולי רגלים. בעניין זה, אכן המציאות בזמנינו השתנתה מהמציאות שהיתה אצלם, בעוה"ר אין לנו בכלל עולי רגלים. אבל חז"ל רצו להזכיר לנו את המציאות שהייתה לנו בעבר, שלא תאבד. שאדם ידע, למה אחרי סוכות לא שואלים גשמים? בשביל עולי רגלים. תזכור מה עשו אבותינו, עלו לרגל לירושלם, ועד שביעי במרחשון חזרו לבתיהם. אבל בזמנינו, אין לנו לא מקדש, ולא כהן, ולא אורים ותומים. אין לנו כלום. א"כ אדרבה, ע"י כך אנו נשתדל ונבקש, נצטער על מה שחסר לנו. ממילא, אם זה כדי להזכיר לנו את המציאות שהיתה פעם, א"כ נכון שהמציאות שלנו לכאורה אינה סיבה מחייבת, אבל רצו להזכיר לנו את המציאות שהיתה בעבר. שאדם יתן על ליבו, תזכור את תפארת העבר, כדי שנבקש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. מה יהיה בעתיד בימות המשיח? מתי תהיה שאלת טל ומטר? זהו נושא אחר שצריכים לדון עליו. אבל בינתיים, כל זמן שאין לנו

שאלה מהציבור: אבל הרב שליט"א אמר בשיעור הקודם לגבי שאלת גשמים קודם ז' מרחשון, שאפילו שבטל הטעם לא בטלה תקנה? תשובת מרן שליט"א: נכון מאד. בשביל זה פתחתי בנושא דלעיל, וכעת ברצוני להגיע לזה. לכאורה דיברנו בשיעור שעבר, על העניין של תקנת חז"ל, אמרנו שהתקנה אינה משתנה לפי המציאות. א"כ מה נפשך. לכאורה לפי דברי האגודה, צריך לשנות גם את העניין של שאלת גשמים בז' מרחשון. הרי כל העניין לאחר, הוא משום עולי רגלים, ואפילו אם ישנם היום עולי רגלים, אבל לפי אפשרויות הנסיעה המהירות מאד בזמנינו אין שום עיכובים.

אבל נראה לפי ענ"ד, שיש חילוק בין גזירה לבין תקנה. לגבי העניין מתי להתחיל שאלת גשמים, זאת תקנה. אבל בנ"ד, זאת גזירה, לא תקנה. הגזירות הם דבר שחששו שמא יגרם ע"י כך איזה איסור. כאן חז"ל חששו שמא יקרה עיכוב, בגלל שאדם מסתפר או אוכל קודם המנחה, א"כ גזרו על הדבר. אבל כשעשו תקנה, התקנה נשארת לעד לעולם, אפילו שבטל הטעם. בכל אופן, כך ההסבר לפי דעת ספר האגודה. גם מבעל כף החיים משמע כך. אפילו שהוא לא כ"כ מסכים עם זה, הוא אומר שהמחמיר לעשות כפי דעת מרן, תבוא עליו ברכה. וזה ודאי נכון. אבל הוא מסביר את מה שהעולם נוהג.

לאמיתו של דבר, צריכים לדעת, מה הסיבה לחלק בין גזירה לבין תקנה? משום שגזירה זה דבר יותר קל, מבחינה זאת, כי היא תלויה בסיבה. אם אין את סיבת הגזירה מעיקרא, אזי הגזירה התבטלה. בכל אופן לפי שיטות אלו. אבל אין הדבר סותר את מה שאנו אומרים בד"כ, אע"פ שבטל הטעם לא בטלה תקנה, כי בכל תקנה שחז"ל תיקנו, וזהו אחד הטעמים המפורסמים לדבר זה, הידוע בשם האר"י והגר"א, שכל מה שחז"ל תיקנו, אפילו שאמרו סיבה, אבל היו להם עוד אלפי טעמים לתקנתם. דהיינו, גם אם אנחנו לכאורה לא רואים כיום סיבה לתקנה, סיבת התקנה כבר אינה קיימת,

מהרי"ץ בזקנותו, מדגיש את המסורת והמנהגים לכל אורך הדרך.

פה בספר, אין כמעט שום דבר הנוגע לעניין הזה. אולי יש דבר אחד, אבל גם הוא לא בצורה ישירה. הוא בעניין האותיות העקומות בספר תורה. כידוע, יש בספר תורה אותיות לפופות ועקומות, בדורות האחרונים נחלשו קצת בזה, כבר בתימן הרבה סופרים לא עשו זאת. וישנם כאלה שעשו רק לפופות ולא עקומות, כי הלפוף יותר בולט בס"ת מהעקום, הדבר לא מורגש בס"ת, ולכן הם לא ראו זאת. מי שמסתכל בס"ת, רואה את הפ"א הלפופה, אבל אם יש חי"ת עקום, אינו רואה. למשל, בפסוק כי יגח שור את איש, בפרשת משפטים, החי"ת עקום. גם אם מישהו הבחין אחר עיון מדויק, יתכן שהוא יחשוב, אולי בטעות הסופר עיקם זאת. זו לו הקולמוס. דהיינו, שינוי האות בזה לא בולט לקורא. חושבני, שזאת הסיבה מדוע הדבר נשכח. בכל אופן, אחת הסיבות. אבל ברוך ה', בדור שלנו, הדבר כבר נכנס והתפרסם בחזרה.

מהרי"ץ במקום אחד, דיבר על הפ"א הלפוף. בפסוק פוקד עון אבות על בנים. שם בחלק הדקדוק הוא מעיר על זה, שהפ"א לפוף בספרים של רבי דוד בן עמרם הנגיד. פה רואים ממהרי"ץ שהוא בעד העניין, וזה מה שחיוק אותנו לחדש את המסורת, אפילו שרוב הסופרים כבר לא עשו גם את האותיות הלפופות.

בכל אופן, מובא פה בהשגותיו על שבט מוסר, העניין של חי"ת עקום. מהרי"ץ כותב כאן על כך, ומביא זאת בשם זקנו. יש בספר שבט מוסר חידוש מעניין על הפסוק בפרשת שלח לך, מִבְּלַתִּי יִכְלַת יְיָ לְהָבִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָאֵם, וַיִּשְׁחַטֵם בַּמִּדְבָּר [במדבר י"ד, ט"ז]. וישחטם במדבר, החי"ת עקום. דהיינו, הרגל השמאלית נוטה שמאלה, וגם יוצאת קצת מהשורה. מדייק ספר שבט מוסר ופרק ל"ז, למה כתוב וישחטם במדבר? למה לא כתוב וימיתם במדבר, או ויהרגם במדבר? מה זה וישחטם? הוא כותב כך, בהיות ישראל חוטאים,

מציאות חדשה, אנו הולכים לפי המציאות שעברה, למרות שכבר אינה המציאות שלנו.

הבאר שבע [בקונטרס מים חיים אות י"ב] דוחה אמנם את ספר האגודה, מטעם אחר. לא בגלל שהגזירה לא משתנה, אלא הוא טוען שגם בזמן חז"ל נהגו כבר שהשמש קורא לבית הכנסת, ומוכיח זאת מהירושלמי, הרי שבכל זאת גזרו. אבל כבר יישבו טענה זו בכמה ספרים, שהירושלמי התכוין רק לתפילת שחרית, אבל בזמן האגודה נתחדש המנהג לקרוא את הקהל לביהכ"נ גם לתפילת המנחה. ומנהג ישראל תורה הוא.

בכל אופן, אנו רואים מהעניין דלעיל, שחכמי תימן בדורות האחרונים, שינו כמה דברים שהיו נהוגים אצלנו בעבר. אפילו אחרי מהרי"ץ, השתנה עניין זה של אכילה סמוך למנחה. ואין לך אלא שופט שבימך.

הגהות מהרי"ץ זיע"א על ספר שבט מוסר, יישוב לשאלה מדוע לא התייחס בספריו לעניין אמירת "התכבדו מכובדים" בכניסה לבית הכסא.

זאת גם התשובה, לעניין נוסף שהראו לי. זה בזכות ידידנו הבחור אלישע חן יצ"ו. אבל אולי לפני כן נקדים כמה דברים. ברוך ה', מתורתו של גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א, מתגלים מידי פעם דברים חדשים. התגלה לאחרונה שיש למהרי"ץ הגהות על ספר שבט מוסר, להר"ר אליהו הכהן. הדפיסו זאת בשנה שעברה בספר ארזים, אבל רק עכשיו הראו לי זאת. ישנם דברים מעניינים בהגהות שהוא כתב על ספר שבט מוסר, חבל שאין את הכל. בספר בכתב יד אין תאריך, אבל נראה בכל אופן שהדברים שמהרי"ץ כתב כאן, הם מימי חרפו. דהיינו, זהו אינו מהרי"ץ כפי שאנו מכירים מכל ספריו, ספר עץ חיים וש"ת פעולת צדיק. אנחנו מכירים אותו, כמי שתמיד מחזק את המסורת והמנהגים. אבל יש את התקופה הקודמת שלו, כשהיה בצעירותו, בימי חרפו, כמו בספר מעיל קטון, שענייני המסורת והמנהגים שם אינם כ"כ חזקים, הוא מדגיש שם עניינים אחרים יותר. אבל

עוד הערה שהוא כותב משמו, אבל כעת זה לא משנה.

לעניינינו, בהמשך הספר [ארויס דף ס"ו], הראו לי ששואלים שאלה, לגבי העניין של אמירת נוסח 'התכבדו מכובדים'. כידוע, מדינא דגמרא [ברכות דף ס' ע"ב], הנכנס לבית הכסא, צריך לומר נוסח התכבדו מכובדים, שמרוני שמרוני, עזרוני עזרוני, סמכוני סמכוני, המתינו לי המתינו לי עד שאכנס ואצא, שכן דרכן של בני אדם. הדבר מובא גם ברמב"ם [הל' תפילה פ"ז הלכה ה'], אולם השו"ע כתב [או"ח סי' ג' סעיף א'], ועכשיו לא נהגו לאמרו. ובבית יוסף הוא מסביר את הטעם, למה בזמה"ז לא נוהגים לומר זאת. הוא מקדים להביא בשם רבי' דוד אבודרהם, שכותב בשם חידושי רב"ש, דהיינו רבינו בכור שור, שאת התפילה הזאת יאמר רק אדם יר"ש וחסיד, ששורה עליו השכינה, כי רק הוא ראוי שילוהו מלאכים. אבל לא אדם רגיל, מפני שזה מיחזי כיוהרא. כותב הב"י, נראה שלפ"ז נהגו העולם לא לומר זאת בדורות הללו. מפני זה נתבטל מלאמרו כלל בדורות הללו. אמנם האבודרהם לא כתב שלא נוהגים, אבל בזמן הב"י המנהג כבר לא היה. כבר הארכתני על נושא זה בעיני יצחק על שע"ה סי' ד' אות י"ד.

בכל אופן, שואלים פה שאלה. כיון שאבותינו הביאו את העניין הזה של אמירת 'התכבדו מכובדים' בכל התכאליל הראשונות והקדמוניות, א"כ מדוע מהרי"ץ לא הביא זאת בספרו? הרי מהרי"ץ תמיד מביא את מנהגי הקדמונים, א"כ מדוע הוא לא כתב גם את זאת. חושבני, שהתשובה לכך מאד פשוטה, ובשביל זה גם הקדמתי מה שכתבו חכמי תימן האחרונים לגבי תפילת המנחה. דהיינו, ברור שישנם שינויים בין הדורות הראשונים, לדורות האחרונים, גם לדידן. למשל, בעניין מה שאנו קוראים את פרשיות חוקת ובלק מחוברות. הרי בדורות הראשונים, כפי שמהרי"ץ כותב בעץ חיים [וע"ה דף קצ"א ע"א], היו קוראים את פרשת קורח וחצי חוקת, ובשבת שלאחריה קראו חצי

מתגבר ס"מ הרשע השוחט בסכין פגום כנודע. רח"ל. והמתים על ידו נקראים נבילה, כארז"ל בזוהר. ידוע שאצל הצדיקים, נשמתם יוצאת בקלות, זה כמשחט ביניתא מחלבא. אבל הרשע, ס"מ שוחטו. ולא בסכין סתם, אלא בסכין פגום. ממת אותו, נבילה. לזה אמר משה רבינו ע"ה, שהקב"ה מוכרח למחול להם, משום שיאמרו יושב הארץ, מבלתי יכולת י"י להביא את העם הזה אל הארץ. מה יגידו, רבון העולם!? הרי זה יהיה חילול ה', כביכול לא יכולת להביאם. ומה עשית? וישחטם במדבר. ובמדבר שולט הס"מ. המדבר הוא מקום ציה צלמות וחושך, מקום שומם, שם שולט הס"מ. א"כ יגידו האומות, כיון שהביאם למדבר, גבר ס"מ, ושחט אותם במדבר. ובפרט היות המדבר מקום שליטת החיצונים. שימצאו מקום לסייע לדיבורם, מבלתי יכולת ה', חס ושלום. שהרי כשנכנסו במדבר, גבר ס"מ וישחטם, כמנהגו ואומנותו לשחוט הבריות.

מוסיף על זה מהרי"ץ הערה, לפי"ז, מה מתקן לפי, תיבת 'במדבר'. למה צריך הכתוב להוסיף את המלה במדבר? הרי ידוע שהם נמצאים במדבר. על פי דברי הרב, אתי שפיר. שהכוונה וישחטם, אותו השוכן במדבר. מי שולט במדבר? ס"מ. מקום ציה ואופל. גם כפי זה צדקו ומתקן מדבש, דברי מהר"ר צאלח נ"ע, שכתב דאל זה רומז דברי התיקוני סופרים, לעקם חי"ת של וישחטם, לרמוז לסכין העקומה והפגומה, סכיני של ס"מ. והבן. גם למהר"ץ, סבו של מהרי"ץ, יש הגהות על שבט מוסר. אני ראיתי אותם. ובמקום אחר, בספר פרי צדיק, הוא מעיר לגבי טעם הלמ"ד העקום לאחוריו של 'לנכרי תשיך', בפרשת כי תצא. אבל פה, חידוש נוסף. מעניין שהוא שם לב, לאותיות המשונות, ונתן לכך טעמים. הוא כותב שזהו טעם העיקום, כי הסכין של ס"מ עקומה. דברי מהר"ר צאלח. אמנם אני מתפלא, למה הוא לא כתב מורי זקני. הרי בדרך כלל כשהוא מזכיר אותו הוא כותב כך. יש פה

הקדמונים היו יודעים זאת, בודאי שהם עצמם לא היו עושים כך. א"כ, אין סיבה לעשות כמותם, ולכן שינו זאת גדולי תימן האחרונים. אותו הדבר, לגבי 'התכבדו מכובדים'. כיון שירדו הדורות, איננו כמו הדורות הראשונים שהיו ראויים שילוו אותם מלאכים, א"כ הדבר השתנה, וממילא צריך לשנות. אבל דברים אחרים, לא משנים.

זהו מה שאמרנו קודם, לגבי תפילת המנחה. שגם אחרי מהרי"ץ, היו דברים שהשתנו, בגלל שראו צורך בכך לפי מצב הדור, כמו שכתבו הם בתשובה, שכיון שרבו התלאות וטרדות הפרנסה, עשו דברים אפילו נגד הרמב"ם והשו"ע, העיקר שמצאו להם על מי שיסמוכו. במלים אחרות, הכל תלוי לפי ראות עיני הדיינים שבדור. והדבר פשוט.

האם השם "אסנת" הוא שם ראוי לאשה.

דרך אגב, הרווחתי מהספר הזה עוד משהו. אני אומר לכם זאת רק כמאמר המוסגר, כי צריך לדבר על כך בהרחבה. ישנם כמה שמות, שיש בהם נידון. שואלים, האם זהו שם ראוי או לא. למשל, לגבי השם שלומית. אני מדבר בינתיים על שמות של נשים. ישנם שמות, שהם לכאורה שמות של רשעים, כגון שלומית בת דברי. והנה יש כאלה בזמנינו שנקראות בשם שלומית, כי כנראה לסבתות שלהן קראו סלאמה, לכן נתנו להן במקום זה את השם שלומית. אם היו קוראים שולמית, לא היתה בעינינו, כמו שנאמר בשה"ש 'שובי שובי השולמית'. אבל הם עשו שלומית, כי סלאמה זה סלאם, דהיינו שלום. לכן, היה מתאים להם יותר, לקרוא בשם שלומית. לכאורה, מה עם שלומית בת דברי? הרי 'אחת היתה ופירסמה הכתוב'! אלא מאי, מצאו שיש בכתובים שם כזה, שאינו של רשעים. אבל מאידך, מי המפורסמת יותר? שלומית הזאת, או היתר?

ישנם עוד כמה שמות שלכאורה הם בעייתיים, כגון אסנת. ובפרט נעמה, שהיא אמם של-שדים.

חוקת, מפסוק 'ויסעו מקדש', ומחברים אותה עם פרשת קורח. כך היה המנהג בדורות הראשונים. אולם בדורות האחרונים, שינו זאת. כיון שבזוה"ק כתוב שלכל פרשה יש מלאך, לא טוב להפריד ולחלק פרשה לשתים, לכן הם שינו את מנהג הקדמונים.

דהיינו, חכמי תימן האחרונים, עשו שינויים לפי עיונם והסכמתם. ישנם דברים שהיה נראה להם שצריך לשנותם, וישנם דברים שלא. הכל היה בדעה בינה והשכל. את זה צריך לשנות, ואת זה לא. זה לא שהם הלכו אחרי הקדמונים בעצימת עיניים, יקוב הדין את ההר, יהיה מה שיהיה. אם הראשונים אמרו 'התכבדו מכובדים', גם אנחנו נגיד. אלא הם שקלו כל דבר, מה כן ומה לא. להבדיל מאלה, שהלכו לפי מנהגי הספרדים, בעצימת עיניים. אם הספרדים לא אומרים קדיש דעתיד, גם הם אינם אומרים. אם הספרדים אומרים 'זתתפלל חנה', גם הם אומרים. מה שכתוב אצל הספרדים, הם עושים. וכדומה. בלי להסתכל על שורש הדברים ולהבינם. והארכנו כבר בהזדמנויות אחרות. משא"כ מהרי"ץ וסיעתו, שיטת מהרי"ץ שהוא הולך איתה היא, שצריכים לבחון כל דבר לגופו. יש את מנהגי הקדמונים, ואנו תמיד בד"כ הולכים על פיהם, כגון אם הקדמונים היו אומרים הלל בקירוי, גם אנו צריכים לומר הלל בקירוי. וכיו"ב. אבל, אם ישנן סיבות שצריך לשנות, אם ישנו איזה טעם, א"כ אנחנו משנים, או מסיפים. כמו כאן, היה נראה להם שטוב לשנות את עניין קריאת הפרשיות. מהיות טוב, אל תיקרא רע. וכי יש עניין להגיד דוקא פרשה וחצי? אין שום סיבה מוכרחת. הקדמונים סברו לפי פשוטם של דברים שאפשרי לחלק פרשה לשתים, לכן הם עשו כך, אבל אין בזה עניין הלכתי בדוקא. לא ניכנס כעת לנימוקים שאמרו, כגון כדי שלא יכבד על הציבור זכרון פטירת שני צדיקים בשבת אחת, וכדומה. וכיון שעל פי הזוה"ק, שהקדמונים לא ראוהו, הדבר אינו טוב, זה גורם ח"ו גריעותא למלאך של-מרכבה שנחלק לשתים, אם

תלמיד חכם חשוב מאד, הרה"ג אברהם ארבל ה' ישמרהו ויחייהו, הוא שמע מה שאמרת בשיעור הקודם, ויש לו טענות על הדברים ואינו מסכים להם. לכן ברצוני שנברר את הדברים יחד, כי ישנן טענות שלכאורה אכן יש בהם מקום לשקלא וטריא. ואדרבה, אני רוצה לשמוע מכם, עכשיו או אחר כך. בלי עין הרע, הוא זריו ונשכר, תוך יום אחד הוא כתב לי תשובה ארוכה. לא אכנס לדברים הצדדיים, אלא לעיקריים, שהם נפקא מינה לגופו של עניין.

נקדים בראשי פרקים, מה שדיברנו בשיעור הקודם. אמרנו שהרמב"ן וסיעתו סוברים, וכך כתבו במפורש גם הריטב"א ועוד ראשונים כגון הארחות חיים, שבזמנינו שואלים בא"י טל ומטר מיד במוצאי שמיני עצרת, בגלל שבזמנינו אין עולי רגלים. להלכה למעשה, הרמב"ם וש"ע פסקו, ששואלים טל ומטר רק מליל שביעי במרחשון. אומר הר"ן, למה הר"ף והרמב"ם פסקו כך? הרי אין לנו עולי רגלים? יותר נכון, הוא מתחיל עם השאלה על הגמרא, למה בגמ' פסקו הלכה כר"ג, הרי בזמן התנאים כבר לא היה בית המקדש, א"כ מה שייך עולי רגלים? לכן הוא אומר, שגם בזמן שאין בית המקדש, עדיין מתאספים ועולים ברגל לירושלם. א"כ כיון שהם עלולים להיעצר ע"י הגשם, לכן הנהיגו שהתקנה תישאר אפילו לאחר החרבן, וממילא אין שואלין עד ליל ז' במרחשון. מאידך, הבאנו שבעל ערוך השלחן כותב טעם אחר, שאע"פ שבטל הטעם לא בטלה התקנה. דהיינו לפי דבריו, לא צריכים להגיד את הטעם שישנם עדיין עולי רגלים.

אבל אנו הסברנו, שבזמן ערוך השולחן, כנראה כבר לא עלו לרגל לירושלם, בגלל מצב של חירום, האויבים שלטו ולא נתנו ליהודים להגיע, לכן אפילו בלי הסיבה שעולי רגלים עולים לירושלם, אמרינן 'בטל הטעם לא בטלה תקנה'. ואם התקנה היתה לשאול מליל ז' במרחשון, התקנה נשארה קיימת, אפילו שהסיבות כבר אינן קיימות.

אם היו קוראים בשם נעמי, היה טוב. אמנם גם על זה ישנם שטענו, הרי כתיב 'אל תקראנה לי נעמי, קראנה לי מרה'. אבל זה בסדר. נעמי, זהו שם טוב. אבל נעמה, לכאורה זה שם בעייתי. אני אומר לכאורה, עדיין אינני אומר מסקנות. גם השם אסנת, הרי יש אומרים שנקראה אסנת מלשון שנאה, לפי שאחיה שנאוה וזרקו אותה. ועוד, אסנת, מלשון שהיתה אנוסה. יש גם את השם שילת, ישנם האומרים שזה ר"ת שויתי י"י לנגדי תמיד, ויש גם בגמרא את רבה בר שילת. בלי נדר אולי נרחיב בנושא זה פעם אחרת, כי יש פה הרבה דברים לעיין בהם.

אולם פה בספר הזה, מצאתי דבר מעניין. מביאים פה את תולדותיו של הר"ר שמואל ברזאני, רבה של כורדיסתאן, מחבר ספר אבני זיכרון על הלכות שחיטה, ומביאים שהיתה לו בת שקראו לה אסנת. אני חשבת, שאסנת זהו שם מודרני. דהיינו, שם שהתחדש בזמנינו. כי בפוסקים באבן העזר ובספרי שו"ת דנים על זה, כגון אצל האשכנזים, יש את השם אַסְנָה, אמרו אולי זה ע"ש אסנת, הדבר לא ברור. אבל כמה אחרונים כתבו, שבזמנם כבר אין את השם הזה. חשבת, שבכוונה הם לא רצו לתת את השם הזה, כי יש בו קצת גנאי. ומה שבזמנינו קוראים בשם זה, מפני שהוא נחשב מודרני. כך היה נראה לי. אבל הנה לנו הר"ר שמואל ברזאני, שנפטר בשנת שצ"ג, היתה לו בת חכמה גדולה מאד, שקראו לה בשם אסנת. היו לה הרבה ידיעות בש"ס ופוסקים, עד כדי כך שקראו לה תנאית. אם כן, כוונתי לומר בזה, שמי שנותן את השם אסנת, יש לו על מה לסמוך.

השלמה בעניין שאלת טל ומטר קודם ז' מרחשון, יישוב טענות מחבר ספר "עולה מן המדבר" שהגיב בכתב לדברים שנאמרו מפי מרן שליט"א בשיעור שעבר בעניין זה.

ברצוני לחזור לנושא שאלת טל ומטר קודם ז' במרחשון, יש צורך עדיין ללבן את הסוגיא, משום שמחבר הספר "עולה מן המדבר", שהינו

אותו, ולא להיכנס לטעם דחוק שאעפ"י שבטל הטעם לא בטלה התקנה. תמיד עדיף לומר את הטעם העיקרי, אם הטעם שייך, מאשר לבוא ולהגיד 'לא בטלה תקנה'. ויש בזה גם נפקא מינה. למשל, הרמב"ם כמעט ביטל בזמנו את עניין תפילת הלחש. הרמב"ם ראה בזמנו, שאנשים מדברים אחד עם השני בחזרת הש"ץ וכו', א"כ סיבת התקנה כבר אינה קיימת, כיון שעמי הארצות בגלל זה אינם מקשיבים לחזרת הש"ץ. לכן הוא הורה, שלא יתפללו בלחש, אלא יתפללו מיד חזרה, כשישנו ציבור גדול. על יסוד זה אנו נוהגים, וגם אבותינו דורות על גבי דורות, שכל מקום שיש דוחק, שהציבור נחפזים, או אם רואים שאנשים כבר עייפים, כגון בהושענא רבה או בשבועות, או בכל זמן שרואים שאנשים ממהרים ולא יקשיבו לחזרת הש"ץ, אנו עושים תפילה אחת עם הש"ץ בלי תפילת לחש. זה עפ"י יסוד הרמב"ם. דהיינו, נכון שחז"ל תיקנו לחש וחזרה, אבל בשעת הצורך, איננו עושים לפי התקנה. א"כ יש נפקא מינה, בין אם סיבת התקנה העיקרית עדיין קיימת, לבין אם אומרים את הטעם שלא בטלה תקנה. יש הפרש בין הטעמים. לכן, אם טעם התקנה קיים, כמובן שעדיף להגיד את טעם זה, ולא לומר שבטל הטעם לא בטלה תקנה.

אבל תשמעו את העיקר, בהמשך דבריו. הוא מביא את דעת הלבוש והגר"ז, וכותב כך, אפשר, לא שם על ליבו הטהור נמין שליט"א. העורך ללשון הלבוש, שכתב שבא"י מתחילים לשאול מליל שביעי במרחשון וכו'. אבל עיקר קושיתו היא מהגר"ז, ואכן זאת קושיא חזקה. אמרתי לכם, בעל 'עולה מן המדבר' הוא גברא רבא, בקי בש"ס ובפוסקים, וגם חריף. אבל בכל זאת, תשובתו בצדו. הוא כותב כך, אפשר, שלא ראה את הגר"ז. הוא כותב שאולי לא ראינו מה שכותב הגר"ז, הגאון רבי זלמן בשו"ע הרב, שכתב שאפילו אחרי החרבן, היו מתאספים גם כן מכל הקצוות לירושלם, כמו שעושים גם היום. לפיכך לא ביטלו תקנת חכמים, שתיקנו

כותב בעל עולה מן המדבר וטוען על זה כך, כת"ר רצה ליישב את הר"ן עם ערוך השלחן. מר אמר חדא ומר אמר חדא, ולא פליגי. אבל סוף סוף הר"ן וכל סיעתו, נתנו טעם שאלת גשמים האידנא, משום שיש עולי רגלים. בין שיסבירו את פסק הש"ס הכי, בין שיתרצו את פסק הרי"ף והרמב"ם, סוף סוף זה הטעם. ואם היו סוברים, שאף על פי שבטל הטעם לא בטלה התקנה, היו צריכים לומר בפשיטות הטעם שכבר חוזר בש"ס בדוכתי טובא. א"כ למה לא אמרו טעם זה, לגבי רבן שמעון בן גמליאל. יש בעניין זה חילוף גירסאות, ברי"ף הגירסא שרשב"ג הוא שאמר מליל שביעי במרחשון, ואצלנו במשנה ובגמרא כתוב רבן גמליאל. לא משנה. בכל אופן הוא טוען, משום שאע"פ שבטל הטעם, לא היה להם לחדש טעם מליבם. ומה גם שרבים לוחמים עליו, הרמב"ן וסיעתו סברי, שהכל אזל בתר הטעם. והנה גם הם לא חשו לכך שאע"פ שבטל הטעם לא בטלה התקנה, ולמה נעשה מחלוקת בחנם. דהיינו, טענתו היא, למה הר"ן היה צריך לבוא ולחדש טעם שגם עכשיו יש עולי רגלים, ומשום כך אנו ממשיכים לא לשאול גשמים עד ז' במרחשון, תגיד את הסיבה כמו שערוך השלחן אומר. אמנם אנחנו הסברנו שגם הר"ן מודה לערוך השלחן שאעפ"י שבטל הטעם לא בטלה התקנה, אבל הוא נתן טעם לזמן הגמרא. אבל טוען הרב ארבל, אם אכן הוא סובר כך, א"כ ראשית הר"ן היה צריך לומר את הטעם הפשוט הזה, ש'כבר חוזר בש"ס בדוכתי טובא'. דרך אגב, כהערה צדדית, לא זכור לי כעת שעניין 'בטל הטעם לא בטלה תקנה' כתוב במפורש בש"ס. אמנם בראשונים ובתשובות הרמב"ם ועוד רבים זה כתוב, אבל לא בגמרא. אולם גם אם נניח שכן, בכל אופן קשה לו, למה הר"ן חידש בנ"ד את הטעם הזה.

אבל חושבני, שהסבר הדברים הוא כך. זה ברור, שאם אפשר לתת טעם לתקנת חז"ל, להסביר שהדבר הוא מעיקר הדין, בודאי שעדיף לומר

יוסף. אבל תשמעו, כעת הוא מוסיף כמה מלים מעצמו, לפיכך לא ביטלו תקנת חכמים שתקנו השאלה בארץ ישראל בז' במרחשון. א"כ פה כתוב במפורש, למה לא ביטלו? בגלל שמתאספים כמו שהיום. משמע, שאם לא היו מתאספים, היו מבטלים זאת. אם כן, בזמנינו שהסיבה אינה קיימת, צריכים לבטל זאת. וזה אמנם לכאורה צריך עיון גדול.

אולם התשובה היא כך. הקטע הזה, כתוב בשלחן ערוך הגר"ז בסוגריים. כל אחד יכול לראות, מה ששו"ע הגר"ז כותב בסוגריים, פירושו שהוא מסתפק בזה. הוא לא החליט שהדבר נכון. כך כותב במפורש אחיו של הגר"ז בספרו שארית יהודה [דף כ"א ע"א], כך דרכו בקודש, במילתא דלא ברירא ליה. ודעתו היתה לחזור ולשנות פרק זה, לראות אם צדקו דבריו. עפ"י הסברתי בבארות יצחק בהלכות ברכת המוציא [דף ע"ב ס"ק ק"כ] איזה דבר, שהמשנ"ב הביא את הגר"ז, אבל לא הביא את מה שהוא כתב בסוגריים. משום שמה שכתוב בסוגריים, פירושו שהוא עדיין לא החליט בבירור שזה כך. כך נראה לו, אבל אולי זה לא. מי שיראה גם בשע"ה חושן המשפט הלכות פריקה וטעינה [סי' ר"ח הע' י"ב], גם שם דנתי בנושא זה, האם זו מסקנא או לא. בכל אופן, זהו הכלל. הדבר מובא גם בקצות השלחן הל' שבת סי' קמ"ז דף ע"ז הע' מ"ט, ובסי' צ"ג הל' הבדלה דף ס' הוא מרחיב בזאת, ואכמ"ל. לפי"ז יוצא שאדרבה, בזה גופא הגרי"ז היה מסופק, ואולי בגלל זה הוא שם זאת בסוגריים. כי הוא הרגיש, שהדבר אינו ברור. ובעצם אכן יכול להיות, שהסיבה היא, משום שלא בטלה התקנה.

בתשובה לשאלה מהקהל: יש מחלוקת באחרונים, לגבי זמן הזה שאין בית המקדש בעוה"ר, האם יש מצוה לעלות לרגל או לא. ספק אם זו מצוה בקום עשה, אבל בכל אופן מי שעולה לרגל, לדעתם מקיים מצוה. יש אומרים, כגון החת"ס, שגם בזמן הזה יש מצוה לעלות לרגל. ויש האומרים, כגון הנוב"י [או"ח סי' צ"ד]

את השאלה בא"י בשביעי במרחשון. הרי שדעת שפתיו ברור מיללו, שהטעם שלא בטלה התקנה משום שיש עדיין עולי רגלים. הא באין הטעם, לא שייכא התקנה. לכאורה זאת קושיא עצומה. דהיינו, ישנם שני פוסקים, הלבוש והגר"ז, שכתבו שהטעם הוא כך.

הלבוש כותב כך [סימן קי"ז א"ן], בא"י מתחילים לשאול מליל ז' במרחשון. ואף אם לפעמים היו צריכים קודם לכן, לא התפללו קודם לכן, משום עוברי דרכים של עולי רגלים שעדיין לא הגיעו לבתיהם עד ז' במרחשון. וגם אחר החרבן היו נוהגים כן, שאע"פ שלא היו עולין לרגל, מכל מקום היו מתאספים יחד בירושלם כל הדרים סביבותיה, ולכך לא היו מתחילים גם אחר החרבן עד ז' במרחשון, כדי שיגיעו לבתיהם. א"כ הוא טוען, הרי הלבוש לא בא לתרץ קושיא על הגמ', הוא כותב כך בפשטות. לכן, לא מתאים לתרץ פה שהוא כתב זאת כדי לתרץ איזו קושיא, אלא שהוא מדבר על מציאות זמנו.

אולם, מובן שזו לא כ"כ קושיא. כי הלבוש העתיק את דברי הר"ן המובאים בבית יוסף. הוא אינו צריך להביא את כל השקלא וטריא, כיון שהוא כותב רק את המסקנות, א"כ הוא העתיק את מה שהם כתבו.

אבל קושייתו העיקרית, היא מהגר"ז. הוא אחד מגדולי ישראל שהיה בזמן הגר"א, מובא להלכה הרבה פעמים במשנ"ב ובכף החיים, אמנם בעניין זה הם לא העתיקוהו, אבל הוא כותב כך [שם]. מתחילין לשאול בארץ ישראל מליל ז' במרחשון, לפי שהיא ארץ הרים וצריכה לגשמים מיד אחר החג. והיה ראוי לשאול בה מיד אחר החג, אלא שאיחרו השאלה ט"ו ימים אחר החג, כדי שיגיע האחרון שבישראל שעלה לרגל לביתו לנהר פרת, שהוא מקום ישוב היותר רחוק מירושלם ולא יעצרנו הגשם. ואף לאחר החרבן היו מתאספים ג"כ מכל הסביבות בירושלים לרגל כמו שעושים גם היום. עד פה לכאורה הוא רק העתיק, זה כתוב בר"ן ובבית

שהחשבון יוצא עשר מליון איש שהיו אז בבית המקדש. אבל אחרי זמן בית המקדש, גם אם נגיד שמקיימים את המצוה ועולים, אבל הכי הרבה עלו כמה מאות. לכן זאת לא סיבה לומר עד כדי כך, שדואגים להם כ"כ שלא יעצור אותם הגשם, כי מעטים המה המקיימים מצוה זו, אם היא בכלל מצוה.

שאלה מהציבור: היום כשעולים בחוהמ"ע לברכת כהנים, מגיעים לשם עשרות אלפים. תשובת מרן שליט"א: עושים ברכת כהנים, בגלל שכתוב בספר הרוקח שאם יעשו ברכת כהנים בירושלם, הוא כותב בהר הזיתים אבל היום עושים זאת בכותל המערבי, אזי יבוא המשיח. אבל השאלה, מי אכן כהנים אמיתיים... הוא כותב, שאם יהיו במעמד זה שלוש מאות כהנים, יבוא משיח. בכל אופן, אנחנו מדברים על זמן הר"ן והרשב"ץ וערוך השלחן.

נמשיך הלאה. כותב בעל 'עולה מן המדבר' בהמשך הדברים כך, מה גם, שהוא [מרן שליט"א] נסמך על דברי נביאות, שבזמן ערוך השלחן לא היו כלל עולי רגלים. דהיינו הוא טוען, מי אמר שבזמן הערוך לא היו עולי רגלים? זו אכן שאלה טובה. אבל חכמה עדיפה מנבואה. כמו שיש כלל בב"ב דף י"ג ע"א, חכם עדיף מנביא. אלו אינם דברי נביאות, הדבר בהחלט מסתבר, אבל גם לכך מצאתי ראיות. למשל, בשו"ת מהרי"ט, להר"ר יוסף מטראני, שהוא היה לפני שלוש מאות שנה, הוא מביא את חז"ל שנמשלה כנסת ישראל ליונים, ואומר כך, מפני כך היו נוהגים בזמן שהשנים כתקנם, שהיו עולים בני מצרים וסוריה ובבל ברגלים לירושלם. דהיינו, בזמנו זה כבר לא היה קיים. היו עולים לשעבר דוקא בזמן שהשנים היו כתיקונם, אבל היו שנים שהמצב היה קשה. כיו"ב הרלב"ח בתשובותיו דף ר"צ ע"ב. וכבר כתב כזאת בס' מגילת המגלה לר' אברהם בר חייא הנשיא. גם הרב טיקוצינסקי כותב בספר עיר הקודש והמקדש, היו זמנים שהגויים לא נתנו ליהודים להיכנס לירושלם,

שאינ בזה שום מצוה. רק בזמן בית המקדש יש מצוה לעלות לרגל. אבל בזמן שאין בית המקדש, אין שום עניין לעלות. אחד המקורות לכך הוא במדרש רבה על הפסוק [שה"ש ב, א'] עיניך יונים, שכנסת ישראל נמשלה ליונה, כמו שהיונה אינה עוזבת את השובך שלה אפילו כשהוא מתרוקן, כך גם עם ישראל. אפילו שנחרב בית המקדש, בכל זאת הם באים לירושלם.

ואכן, בהרבה דורות עשו כך. למשל, בעל כפתור ופרח לרבי אשתורי הפרחי פ"ו כותב, מה שאנחנו נוהגים עם אנשי גאולתינו יושבי הארץ, אנשי דמשק וכו', לעלות לירושלם בחגים ובמועדים, אינו אלא מפני עגמת נפש. גם בשו"ת מהרי"ט כותב שעלו, מטעם חיבוב הארץ. מהר"ץ חיות מביא ראיה ממסכת נדרים, שאפילו בזמן התנאים היו נוהגים לעלות לרגל. כבר הרמב"ן שעלה בסוף ימיו לא"י, וכתב שם אגרת לבן שלו, הוא אומר, רבים באים לירושלם תדיר, אנשים ונשים, מדמשק ועובה ומכל קצות הארץ, לראות את בית המקדש ולבכות עליו. אך מדבריו משמע, שזה לא היה דוקא ברגלים, אלא תמיד. יכול להיות, שכשהרמב"ן כתב בחידושו את ההלכה הזאת, עדיין לא ידע את הדבר הזה.

אבל חושבני שזה לא קשור, כי הרי זה גם אחד הדברים שטוען הרב ארבל, למה נעשה מחלוקת בחנם? דהיינו, הרי הרמב"ן לא כתב את הטעם שלא בטלה תקנה, א"כ הרמב"ן לכאורה סובר, שאפילו אם ישנם עולי רגלים, בכל זאת לא לשאול טל ומטר. אבל חושבני, שהסיבה היא פשוטה, משום שגם אם יש עולי רגלים בזמנינו, אבל כמה כבר עולים? הרשב"ץ [בתשובותיו ח"א סי' ר"א] אומר שהיו בזמנו בירושלם בחג השבועות יותר משלוש מאות איש. נמצא שזה לא כמו העליה לרגל שהיתה בזמן בית המקדש, אז עלו מליונים. הרי ידוע מה שכתוב [עי' פסחים סו:], שהכהן הגדול ספר לפי הכליות של קרבנות פסח, ומצא שהיו שם אלפי אלפים, כמדומני

עלינו, שכתבנו בשם הריטב"א שהיה מנהג פשוט בא"י, כל זה העתקה משו"ת יביע אומר. הוא שכתב שמוכח מדבריהם שכך היה המנהג. וכבוד תורתו יודע, כל שמוכח מדברי הפוסק, כאילו כתב אותו בפירוש. כמו שכתב הב"י בסימן ק"ס, בשם תרומת הדשן. אם כן, לא עלי התלונה. ראשית, הב"י לא כתב כך בשם תרומת הדשן, אדרבה הוא חולק על תרומת הדשן. והבית יוסף הוא בסימן קנ"ט, לא ק"ס. יש שם נידון בעניין כלי שנוטלים בו ידיים ויש בו נקב, שהשיעור הוא ככונס משקה. יש מוציא משקה, ויש כונס משקה. נקב של כונס משקה, הוא נקב יותר גדול, כי בכדי שיכנסו המים צריך נקב גדול. אבל לצאת הם יוצאים בקלות, כי המים מכבידים ויורדים, לכן שיעור הנקב יותר קטן. יש שם מחלוקת באיזה פרט בנושא. אומר בעל תרומת הדשן, כיון שיש כאלה האומרים במפורש שזה אסור, והרא"ש והטור לא כתבו במפורש, א"כ הדבר אינו ברור ונשאר בספק. אומר הב"י, כיון שמוכרח מתוך דבריהם כך, כאילו שהדבר כן כתוב במפורש. א"כ טוען הרב ארבל, מה השאלה עלי, למה כתבתי שהריטב"א כותב זאת במפורש? הרי מה שמוכח מדבריו, זה נחשב כאילו כתוב במפורש.

אכן, הוא צודק. עיקר הטענה לא היתה עליו, אלא על בעל שו"ת יביע אומר. אבל בכל זאת גם עליו ישנה טענה. דהיינו, הטענה העיקרית היא על שו"ת יבי"א, אולי לא כ"כ הסברתי את הדברים. היה צריך יותר להרחיב. בעל יביע אומר כתב, שמדברי הריטב"א מוכח שבזמנו כך נהגו. על זה אמרנו, שאין הוכחה מהריטב"א שכך נהגו, אלא שהריטב"א כך הביין. דהיינו, כיון שהסיבה היא משום עולי רגלים, א"כ הריטב"א הניח שכך עושים בא"י בזמנינו. הוא לא כותב זאת בתורת עדות, שכך עשו, הוא הרי היה בכלל בארצות אחרות, גם הרמב"ן, הם לא היו פה בא"י. א"כ, מה שהריטב"א כתב על א"י, זה לא שהוא מעיד שכך היה. ממילא, מה שכתב יביע אומר, ש'מוכח שנהגו', זה לא מוכח. אלא

והלכו מסביב החומה כדי לראות את ירושלים מבחוץ. אבל זה כבר מדובר על זמנים יותר מאוחרים. בכל אופן רואים, שגם בדורות ההם, היו שנים שלא עלו. א"כ בהחלט יכול להיות, שבזמן ערוך השלחן לא עלו. ובכל מקרה, הדבר לכשעצמו נכון.

עוד טענה הוא כותב, אולי בכלל אין ערוך השלחן כזה. בערוך השלחן כותב כך, וזה שאין שואלים מיד אחרי החג, בשביל עולי הרגלים שיבואו לביתם. ואע"ג דלפ"ז בזמן הזה היה להם לשאול מיד אחרי החג, מכל מקום לא נשתנה התקנה. א"כ טוען הרב ארבל, לא כתוב מפורש בערוך השלחן שהסיבה היא בגלל שאע"פ שבטל הטעם לא בטלה תקנה. אלא הוא מתכוין לומר, שהתקנה לא נשתנתה, כיון שעדיין ישנם עולי רגלים שמתאספים לירושלים. אולם זה, בודאי אינו נכון, כי שפיל לסיפיה. בעל ערוך השלחן בסוף ההלכה כותב כך במפורש. הוא שואל, למה הרי"ף הביא את עניין עולי רגלים? משום דטעם זה הוא במשנה שם, והביא המשנה כצורתה כדרכו. אבל אין הטעם בשביל זה, אלא משום שהתקנה לא נשתנתה. א"כ בסוף דבריו הדבר מפורש, שכך היא שיטתו, ואין צורך לטעם של הר"ן. כך יוצא מתוך דבריו. הרי היתה לו שאלה, למה הרי"ף הביא את עניין עולי רגלים, הרי בכלל זאת לא הסיבה? רואים, שלפי דבריו, את ההלכה הזאת לא צריכים לנמק משום עולי רגלים, לכן היה קשה לו על הרי"ף. והוא מתרין, שהדבר כתוב במשנה, והרי"ף לא משמיט במשנה. בסדר. אבל מה הסיבה האמיתית? אומר ערוך השלחן, כי התקנה לא נשתנתה. ברור שערוך השלחן מתכוין לכך, וטעמו הוא שאע"פ שבטל הטעם לא בטלה התקנה.

נקודה נוספת שהוא מעיר, אמרנו שהריטב"א כתב שבא"י כך נהגו, לשאול טל ומטר מיד במוצאי החג. כותב הרב ארבל כך, מה שתפס

רב, והוא 'מלך אלסר', הוא המלך על האיסורים. אמנם יש ברמז זה עוד כמה פירושים.

בכל אופן, ישנו פירוש הפלא ופלא של האדר"ת, הקשור לעניין זה. האדר"ת אומר פשוט אחר, רב, מבואר במס' נדה דף כ"ד שהיה גבה קומה. ושמואל היה קצר קומה. הגמ' בנדרים [דף נ ע"ב] אומרת שהוא היה גוף. שמואל היה שחור ונמוך. א"כ הוא אומר שהפירוש הוא כך, עלאי בעו מיא, תתאי לא בעו מיא. דהיינו, תסתכל על רב ושמואל. רב גבוה, ושמואל קצר. א"כ רב שהוא גבוה, 'בעו מיא', הוא מתחיל את שאלת הגשמים יום קודם. ושמואל שהוא תתאי, שהוא נמוך, אינו מבקש על המים ביום ששים, אלא רק מהיום שלאחריו.

לכאורה זהו פירוש נחמד, דברי פי חכם חן, ממש פירוש גאוני. אבל חושבני במחכת"ה שלפי דקדוק הלשון הדבר אינו נכון. כי לפי"ז, זה לא עילאי ותתאי, אלא עילאָה ותתאָה. דהיינו, כשכתוב 'עילאי בעו מיא', לא מדברים על רב ושמואל, אלא על הציבור של נהרדעא וסורא, מדברים על המקום, א"כ זהו לא עילאה. חוץ מזה, שלפי דבריו דיברו פה חידות, לא רצו להגיד זאת במפורש, ומדוע?

נחזור לעיקר מה שמשיב הרב עולה מן המדבר. שאלנו שאלה, לפי דבריו, אם אתה אומר שרב שפסק שיום ששים כלאחר ששים, לפי גירסת רש"י, הוא פסק כך בגלל שרב בא מא"י, והיה אצלו 'מושכל ראשון' שצריכים יותר גשם, א"כ למה הגמ' פסקה דוקא כרב? הרי זאת טעות. זה לא נכון. הרי בבבל שאלת טל ומטר היתה צריכה להתחיל יום אחרי כן, הרי היא לא כארץ ישראל שצריכה מים. ורב שטעה, בגלל שבעבר הוא היה בא"י. תשמעו מה הוא עונה, הרי מה שהגמ' פסקה כרב הונא ונמצא שפסקה כהטעות, אחרי המחילה, זאת לא ראייה. אולי הגמרא פסקה כוותיה, ולא מטעמיה. וזו דרך סלולה בש"ס. וממילא אין בזה כדי לאחוז בו באופן מוחלט. והכי מסתייע הכא מלשון הגמ', דהלכתא יום ששים כלאחר ששים, ולא אמרה

כך הריטב"א מביין. כך צריך לצאת, לפי שיטתו בסוגיא. עדיף היה לכתוב "משמע".

אבל הטענה שלי על בעל 'עולה מן המדבר', שהוא כתב בשם יביע אומר שתי פעמים "המנהג הפשוט". פה הוא כבר הוסיף. היביע אומר כתב שזה מנהג, והוא עשה זאת 'מנהג פשוט'. כביכול זה נותן יותר חיזוק, שזה מנהג פשוט. על נקודה זאת תפסנו.

לפני שנמשיך הלאה, אולי אגיד לכם פירוש יפה בגמרא במסכת תענית שהבאנו. הרי הגמ' דנה, יום ששים כלפני ששים או כלאחר ששים? האם בגולה ביום ששים, אומרים ותן טל ומטר או לא? אומרת הגמ', רב אמר, יום ששים כלאחר ששים, ושמואל אמר, יום ששים כלפני ששים. אמר רב נחמן בר יצחק, וסימנך, עילאי בעו מיא, תתאי לא בעו מיא. רש"י מסביר, שרב בא מא"י, ולכן זה נקרא עילאי. כי ארץ ישראל גבוהה, ארץ הרים ובקעות. 'תתאי' אלו בבל, שלא בעו מיא. לרבינו חננאל היתה גירסא אחרת בכלל, והוא מסביר פירוש אחר. לפי גירסתו, רב אמר כלפני ששים, ושמואל אמר כלאחר ששים. וסימנך, עילאי בעו מיא, תתאי לא בעו מיא. פירוש, נהרדעא אתריה דשמואל, והיא גבוהה והם מבקשים מים. וסורא אתריה דרב, והיא לגבי נהרדעא תתאה. והם אינם מבקשים מים, כלומר כיון שהם תחתיים, נקווין המים בהן מתקיימים אצלם. אמר רב פפא, הלכתא יום ששים כלאחר ששים. לפי דבריו, שמואל היה בנהרדעא, שם המקום גבוה, ולכן הם צריכים לשאול מים כבר מיום ששים. אבל רב היה בסורא, שם זה מקום נמוך, אינם צריכים כ"כ מים כיון שהארץ רטובה, ומצטברים שם הגשמים. קצת תמוה, למה בסוף אמר רב פפא, הלכתא יום ששים כלאחר ששים? הרי לפי"ז יוצא שפסקנו דלא כרב, ובד"כ הכלל הוא, כשיש מחלוקת בין רב לשמואל, הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני. וסימנך, אריוך מלך אלסר. אריוך, הוא אבא אריכא, כך היה נקרא

במפורש הלכה כרבי יהודה, כי הרי יש מחלוקת מה אמר רבי יהודה.

השקפה נכונה על טהרת מדותיהם של חז"ל. אני רואה שלא נשאר לנו זמן, להיכנס פה לעוד פרטים אחרים, אבל ברצוני לעמוד רק על עוד נקודה אחת. צריכים להדגיש אותה, כי היא נקודה חשובה. אמרנו בשיעור הקודם, שלא שייך לבוא ולהגיד דבר כזה, שרב אמר איזה דבר בגלל שהוא כך חשב, לפי מה שזכר מא"י. אמרנו שעלבון להגיד כך, אפילו על גאוני זמנינו, וק"ו על אמוראים. הרי רב תנא ופליג'. א"כ בנושא זה, צריך לדעת כיצד צריכה להיות ההתייחסות וההסתכלות על גדולי תורה.

בתשובתו של בעל עולה מן המדבר, הוא מזכיר וטוען, ומה תגיד על רב פפא במסכת שבת ודף ק"מ ע"ב, מהרש"א כותב שם שרב פפא אמר הלכה, בגלל שהיה לו שיכר. אזכיר זאת רק בקיצור, מי שיודע יודע, ומי שלא, יקלוט את העיקר. בגמרא כתוב כך, ואמר רב פפא, האיי מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתוי חמרא, עובר משום בל תשחית. דהיינו, אם יש לך אפשרות לשתות שיכר, או לשתות יין יקר, זה בל תשחית לשתות יין, כי אתה זורק כסף לחנם. אומרת הגמ', ולא מילתא היא, בל תשחית דגופא, עדיף. דהיינו, עדיף לחשוש על הגוף, מאשר לחשוש על הכסף. השיכר מזיק לגוף, והיין טוב. אל תחשוש ל'בל תשחית' של הממון, אלא ל'בל תשחית' של הגוף. בא המהרש"א ואומר, ורב פפא, לטובת עצמו אמרה. הפלא ופלא. שהוא היה עושה שיכר. כדאיתא בפרק ערבי פסחים דאמר רב פפא אי לאו דעבדי שיכרא לא איעתר, וק"ל. מי שרואה את מהרש"א הזה, ישום וישרוק. רח"ל. איך אפשר להגיד דבר כזה על רב פפא? שהוא אמר הלכה בגלל שהיה לו שיכר, ורצה להרויח כסף? הדבר ממש פלא. אין כעת הזמן לדבר על הנושא הזה, דיברתי על כך בעבר אבל לא במסגרת השיעור, אלא באחת הישיבות בירושלים עיקו"ת. זה נושא שצריך

בסתם הלכתא דרב. הוא משיב כך, נכון שפסקנו הלכה כרב, אבל לא מטעמו. והראיה, למה כתוב בגמ' הלכתא יום ששים כלאחר ששים, תגיד הלכתא כרב. ולכאורה זו שאלה טובה.

אבל למעשה, מי שיראה, יש פה חילופי גירסאות. הרי יש מחלוקת מה אמר רב, האם רב אמר כלפני ששים, או ששמואל אמר זאת. הרי לפי רבינו חננאל, רב אמר כלפני ששים. ולפי הגירסא שלנו, רב אמר כלאחר ששים. א"כ יש חילופי נוסחאות מה רב אמר. ממילא, אי אפשר לבוא ולשאל למה רב פפא לא אומר הלכתא כרב, כי לא ברור מה רב אמר. שאלה מהציבור: אבל הספק מה רב אמר הוא שלנו, זהו לא ספק בגמרא.

תשובת מרן שליט"א: נכון שהספק הוא שלנו, אבל רב פפא ידע שיש חילופי נוסחאות. הרי לרבינו חננאל ישנה גירסא אחרת, ולרש"י ורבינו גרשום ישנה גירסא אחרת. וכנראה חילופי נוסחאות אלו, לא נהיו ע"י שהתבלבלו אחרי כמה מאות שנים, אלא כבר בישיבות שבנהדרעא ובסורא, עוד בזמנם כשהם היו לומדים, והרי למדו בעל פה, א"כ כבר אז היתה מחלוקת בגירסא. זה אמר כך, וזה אמר כך. הנוסחאות שיש לנו בראשונים, הם בעצם נולדו כבר בזמנם. ורב פפא כנראה ידע זאת, ולכן לא יכול היה לומר הלכתא כרב. כי כבר אז נודע לו שיש בזה חילופי נוסחאות.

תירוץ זה מצאתי בספר מגדי חיים, אבל צריכים להוסיף פה את ההסבר שאמרנו. הוא כותב כך, עכשיו שיש חילופי גירסאות, ניחא מאי דאמר רב פפא הלכתא יום ששים כלאחר ששים, ולא אמר הלכתא כרב. כדאתמר במגילה (דף ל"א סוף ע"ב), ולימא הלכתא כרבי יהודה? משום דאפכי להו. הוא מביא ראיה מהגמ' במגילה, שם הגמ' אומרת, למה אתה לא אומר הלכה כרבי יהודה? למה אמרת את הפרט? משום דאפכי להו. יש המהפכים את דעותיהם של רבי מאיר ורבי יהודה, ולכן הוא לא היה יכול להגיד

ומוסר, יסוד חשוב. אקרא לכם את לשונו ושם דף תנ"ך, לירד לכוונת דברי חז"ל, אין לנו עתה לפי הנראה אדם כזה. אין בזמנינו מי שיכול להבין את דברי חז"ל לאמיתם. ואם אנחנו נרצה ליקח דברי חכמינו ז"ל כפשטן, קרוב לבוא לאפיקורסות ח"ו. כגון, לסבור כפשוטו שרב פפא בשבת ק"מ ע"ב, לפי דברי חידושי אגדות שם [במהרש"א], היה נוגע בדבר עסקי השיכר. הס מלהזכיר ולהעלות על הדעת דעה נפסדה כזאת. אסור להגיד דבר כזה. והיודע דעת החפשים באמונה, ידע כי זה קרובה לאפיקורסות ח"ו. אבל כלל יש בידי מהרמב"ם ז"ל שאמר לבנו רבינו אברהם ז"ל, כידוע יש איגרת המוסר שהרמב"ם כתב לבנו, ושם הוא כותב שיש כללים ויסודות, ואם אתה מוצא לפעמים סתירות, אל תגיע מכך למסקנות. היסוד קיים, והדבר יישאר בקושיא. אל תסיק מהסתירה, ותחשוב שזה אחרת. אם תמצא מקרא, או מאמר חכם, דהיינו בין תורה שבכתב ובין תורה שבע"פ, סותר ליסודות האמונה, אל תזוז מאמונתך. אבל תדע, כי לא דבר ריק הוא מכס. ופירשו חז"ל בירושלמי, לא דבר ריק הוא ואם ריק הוא, תדעו כי מכס הוא ריק. אתה זה שלא מביין. ממשיך וכותב הרש"ז מקלם, וע"כ אם אמצא בהיותר גדול, גם מהראשונים, דבר הסותר ליסודות הדת לכאורה, לא אביט על זה, ואחשוב כי אני לא אבין כוונתו. יותר טוב לי להגיד שאני לא מביין, מאשר ח"ו שאבנה על זה משהו. אח"כ הוא אומר, בכל זאת אני אסביר את הדבר. כי אחז"ל ביבמות דף ע"ז ע"א, כל ת"ח שמורה הלכה ובא, אם קודם מעשה אמרה, שומעין לו. ואם לאחר מעשה, אין שומעין לו. יהיה מי שיהיה, גם שמאי והלל, כן הלכה. היעלה על דעתנו שהם חשודים על שהם רוצים לקיים דבריהם? וכי שמאי והלל חשודים שכיון שכבר היה מעשה, לא נעים להם לחזור ממה שאמרו? אלא מאי, אבל הלכה כן הוא. זו ההלכה. וכן נאמר בכוונת החידושי אגדות על רב פפא כנ"ל ודו"ק, אבל הס מלהזכיר כי רב

להסביר אותו באריכות, אבל ברצוני להגיד את יסוד הדברים, את הנקודה העיקרית, שחס ושלום לא שייך בכלל להגיד דבר כזה.

צריכים לדעת, מהרש"ל כותב בים של שלמה במסכת בבא קמא וסוף פרק שביעי, מדוע מזכירים בסוף כל מסכת את שמות עשרת בניו של רב פפא? בגלל שהם נחשבים כמו עשרת הדברות, ורב פפא נחשב בבחינת 'פה אל פה אדבר בו'. וזה פירוש המלה פפא. הפלא ופלא. רק שנדע על מי אנחנו מדברים. כותב ים של שלמה כך, מה שנוהגים ורגילים אנו להזכיר בסיום כל מסכתא רב פפא עם עשרה בניו שהיו מאירים וגדולים בתורה ע"י שהיה עושה להם סעודה בסיום המסכתא, כי עשיר היה, והיה מחזיק לעוסקי התורה. לכן זכה שמזכירין אותו עם עשרה בניו הרומזים כאילו הזכרו עשרת הדברות, כי מלת רב פפא הוא רמז על מעלת משה רבינו ע"ה שנאמר בו דבר אתה עמנו ונשמעה. ועיקר מעלתו של משה רבינו שדיבר עם השי"ת פ"ה אל פ"ה, שהוא אותיות פפ"א. שמעתם? מעלת משה רבינו.

דרך אגב, אנחנו גורסים רב פפא, הפ"א השניה בדגש חזק. אבל קדמונינו כנראה גרסו רב פפא, פ"א שניה דגש קל, כך נראה לי ממדרש הגדול, כי הוא מוסיף אל"ף. לא קראו אז כמו שאנחנו קוראים. א"כ לפי"ז מתקבל עוד יותר טוב מה שהוא אומר, שזה 'פה אל פה'.

בכל אופן, גם כשרב פפא היה צריך כסף, זה לא היה בשבילו, אלא בשביל החזקת תורה. לחזק את ילדיו ללמוד תורה, ובכל סיום מסכת היה עושה להם סעודה. לכן אומרים, חנינא בר פפא, רמי בר פפא, נחמן בר פפא, אחאי בר פפא וכו'. לכאורה, הרי כולם בני רב פפא, א"כ מדוע צריך לומר בפרוטרוט על כל אחד 'בר פפא? אלא פירושו, שכל אחד הוא כך בזכות אביו, דהיינו רב פפא. מפרטים כל אחד מהם שזכה להיות גדול בתורה, בזכות אביו שגידלו לכך.

לעניינינו, אומר לכם בקיצור את תכלית הדברים. כותב הרש"ז מקלם, בספר חכמה

מן הדק, עד אין נבדק. אפילו שאומרים עליהם איזה פגם מסויים, הדבר אינו כמו שנקלט אצלנו, אלא זהו ממש בזעיר אנפין, בדקויות, שאין בכלל מה להשוות.

שאלה מהקהל: הרי חז"ל אמרו על שמאי שהיה קפדן?

תשובת מרן שליט"א: שמאי לא היה קפדן מטבעו. הוא היה ממש כמו הלל. אלא שהם נחלקו בדרך עבודת ה', איך צריך להתנהג לכבוד התורה, האם במדת הענוה, או במדת הקפדנות. העניין מבואר באריכות ע"י הגר"י סלנטר בס' אור ישראל סימן כ"ח. אם תעיין שם, תשתומם.

לכן, חז"ל, אי אפשר לבוא ולהגיד כך על גדולי ישראל, להורידם חז"ל לדרגות שלנו. אלא שנדע, שגבהו דרכיהם מדרכינו.

וה' ברוך הוא יורנו מדרכיו, ונלכה באורחותיו, אבי"ר.

פפא היה חשוב על זה. כי בעלי התלמוד, הם מקבלי התורה שבע"פ. המסורת של תורה שבע"פ היא מחכמי התלמוד. הש"ס הבבלי, הוא עיקר התורה שבע"פ. והם נקיים מכל סיג, מנוקים מכל חומר ומאהבת עצמם וכל שכן ממונם. והסובר כי הם חז"ל חשודים רח"ל, אין זה אלא להקל על עצמו, שאני לא טוב מרב פפא. פה מתערב עניין עצמי של האדם, אם רב פפא היה כזה, גם אני יכול להיות כזה, חז"ל.

זה היסוד שלו. ראשית, הוא אומר, אם יש קושיא, תאמר אינני מביין. דבר שלא יכול להיות, צריך להשאיר בצריך עיון. אבל חוץ מזה הוא אומר, חז"ל אמרו פה הלכה. כמו שיש את משה ואהרן שאינם נאמנים להעיד אחד על השני. וכי משה רבינו חשוב לשקר? אהרון כה"ג חשוב לשקר? למה אסור שמשה יעיד לאהרון וההיפך? אלא מאי, זאת ההלכה. לא חילקו. גם על ב"ש וב"ה לא חילקו. כי אם תעשה חילוקים, יתחילו לומר זה בן וזה לא. אלא, זוהי גזירת הכתוב. אותו הדבר לגבי רב פפא, כיון שיכול להיות דבר כזה אצל אנשים אחרים, א"כ גם רב פפא לא יצא מהכלל הזה. דהיינו, עושים זאת בבחינת הלכה, ובהלכה אינני מחלק בין אדם זה לאדם אחר. אבל לא חז"ל שהוא עצמו חשוב. כך לפי דבריו, אם כי אפשר להסביר זאת בדרך אחרת. אולי בהזדמנות נסביר, שאפשר בכל זאת לקבל את הדבר, את עניין רב פפא עם השיכר, אפילו לפי הבנת שכלנו. מכל זה יש להבין לנכון את ההשקפה הנכונה והאמיתית על טהרת מדותיהם של חז"ל ושאר גדולי ישראל.

בכל אופן, מה שברור הוא, שנבין שאיננו מגיעים לדרגת החכמים בדורות שלפנינו, וק"ל לא לאלו שלפניהם. אסור לחשוב דבר כזה. אם נחשוב דבר כזה בבית יוסף, אח"כ ברשב"א, אח"כ ברמב"ם, ואח"כ בגאונים עד באמוראים ובתנאים, שבכלל אין לנו השגה להבינם. לכן, כשמדברים על איזה חטא וכדו', אזי הוא דבר דק

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, והוסיף מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים. אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש את הוצאת השיעור לע"נ, או לרפואה, הצלחה ופרנסה טובה. פרטים בטלפון: 050-4140741